

Parakh

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore
(Pakistan)
Vol: 8, July- Dec. 2022, PP

پارکھ

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جولائی - دسمبر 2022ء، مسلسل شمارہ 14

☆ محمد حسنین، ڈاکٹر عبدالواحد تبسم

BACKGROUND OF FEMINIST DECOLONIZATION IN THE PUNJABI POEM OF AHMAD RAHI

احمد راہی دی پنجابی نظم دامابعد نوآبادیاتی تانیشی سیاق

Abstract

Before the arrival of British colonizers, the feudal system in Indian Subcontinent, was different from the "Western Feudal System". The Indian feudal lords did not have land ownership rights and powers to control people. But the British colonizers formed a new feudal system and feudal lords were granted permanent proprietary and patrimony rights with various administrative powers within their concerned vicinity. Such unwarranted powers gave rise to class discrimination and different social complications. This feudal system is also known and called as the "Colonial Feudal System". Pakistan's current feudal system is actually a colonial legacy, which produces a culture that promotes and protects

☆ پی ایچ ڈی سکالر، شعبہ پاکستانی زبانیں، علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی، اسلام آباد
☆ اسسٹنٹ پروفیسر اردو، شعبہ پاکستانی زبانیں، علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی، اسلام آباد

a male-dominated society where the man is central while the woman is marginalized. Ahmad Rahi's Punjabi poetry book "Tarinjan" depicts a woman who is a victim of feudal society. The poems of this book describe the plight of a woman who was oppressed during the Partition riots. The oppression and barbarism inflicted on women in these riots was in fact a manifestation of feudal thinking. This article presents a Postcolonial study of feminine consciousness in Ahmad Rahi's Punjabi poems.

Keywords: Ahmed Rahi, Tarinjan, Postcolonial Feminism, Colonialism, Feminism

تانیثیت (Feminism) جدید سوشیالوجی دا اہم موضوع اے جس صرف ادب ای نہیں سگوں فکر تے فلسفے دے نظریاں نوں متاثر کیتا۔ ادب دے سیاق وچ تانیثیت تنقیدی تھیوری اتجہڑی ادب دے مطالعے وچ زنانیاں دے حوالے نال شاعراں تے ادبیاں دیا ڈواڈو روپاں دی تعبیر اُتے زور دیندی اے۔ تانیثیت مطالعے دے ذریعے مرد اساس معاشرے وچ تخلیق ہون والے ادب وچ زنانی تے مرد دی صنفی تفریق تے زنانی لئی منفی احساس تے فکر دی تفہیم تیتشریح کیتی جاندی اے۔ نظریے (Ideology) پچھوں تے تانیثیت دا جنم مغرب وچ ہويا۔ تانیثیت دی تحریک نے اٹھارویں صدی توں آج تک داسفر طے کردیاں ناقابل تردید حقیقت دا کیس وٹ لیا۔ مڈھلیاں لانگھاں پٹن بعد تانیثیت اپنے اڈواڈو رنگاں پاروں ٹھوس نظریے پروں آدرکھٹ چکی اے۔ انسائیکلو پیڈیا آف سوشیالوجی موجب تانیثیت توں مراد اچھی تحریک اے جہڑی زنانی تے مرد وچ سماجی، سیاسی تے اقتصادی برابری نوں قائم کرے اوہناں دے رشتے دیاں خامیاں دُور کرے:

“Feminism: A movement that attempts to

institute social, economic and political equality
between men and women in society and end
distortion in the relationship between men and
women”.(11)

تانیثیت ایجیے شعور داناں اے جس راہیں معاشرے وچ پدري نظام مسلط اے مادري تے نظرياتی سطح اُتے
زناني دی محنت، جنسیت تے اولاد جنم دی صلاحیت دا خاندان وچ کم کرن دی تھاں تے، ایٹھوں تائیں کہ پورے
معاشرے وچ حق مار یا جاندا اے، اوہناں سبھے زنانیاں یا مرداں نوں ”فیمنسٹ“ (Feminist) آکھیا جاندا اے
جہڑے اوس صورت حال نوں بدلن دی خواہش رکھدے۔ کملا بھاسن تے نگہت سعید خان موجب تانیثیت معاشرے
وچ زناني دی مظلومیت، استحصال دے شعور تے ایس صورت حال نوں بدلن دی شعوری کوشش اے:

“Feminism is an awareness of women’s
oppression and exploitation in society, at the
place of work, within the family and conscious
action to change this situation”.(2)

تانیثیت دی کسے اک تعریف تے تشریح اُتے اتفاق کرنا مشکل اے کیوں جے ایس وچ بہتیاں پیچیدگیاں
درپیش نیں۔ ترنم ریاض دے کہن موجب:

”شدت پسندی اور اعتدال روی کے طرزِ نظر (Approaches) سے
تانیثیت کی تشریح مختلف زاویوں سے کی جاسکتی ہے لیکن ایک مکمل اور جامع
تشریح ممکن نہیں۔ اس مشکل کے پس منظر میں مغربی ادب کے حوالے سے
تانیثیت کی ایک نہیں بلکہ کئی (کبھی کبھی متضاد) تھیوریاں وجود میں آ گئیں
ہیں۔“ (3)

اک تھیوری ”مابعد نوآبادیاتی تانیثیت“ (Postcolonial Feminism) اے، جہڑی سابق کالونیاں یاں تیجی دنیا دیاں زنانیاں دیمسئلیاں بارے اے۔ مابعد نوآبادیاتی تانیثیت نوں اوہناں دانشوراں تے انسانی حق دے کارکناں متعارف کروایا جھڑے جزوی یا مکمل طور تے اجیہیاں ملکاں نال جڑے نیں جتھے پہلے نوآبادیاتی نظام دے زیر تسلط (Colonized) رہ چکے سن۔ رابرٹ یگ (Robert Young) مابعد نوآبادیاتی تانیثیت بارے لکھدے نیں:

“Feminism in a postcolonial frame begins with the situation of the ordinary woman in a particular place, while also thinking her situation through in relation to broader issues to give her the more powerful basis of collectivity. It will highlight the degree to which women are still working against a colonial legacy that was itself powerfully patriarchal institutional, economic, political, and ideological” (3).

’مابعد نوآبادیاتی تانیثیت‘ دیوڈھی دانشوراں وچ گایتیری چکرورتی سپیوک، لیلیٰ احمد، اسخلا ڈیوس، فلور انوپا تیآنیہ لومبادے ناں اچیرے نیں۔ نظریہ دانان جائزہ لین دی کوشش کیتی کہ استعماری تے سامراجی تعلق نے مخصوص ثقافتاں نوں کس طرحاں تے کس حد تک متاثر کیتا جیہناں پٹھ زنانی دی حیاتی وچ اتھل پتھل ہوئی۔ تانیثیت کسے وی زاویے یا تھیوری دے سیاق وچ دیکھی جائے، ایہ ہر سطح اُتے مرداساس سماج (Patriarchy) دے خلاف مزاحمت کردی دسدی اے۔

تانیثیت یاں تانیثی شعور دا اظہار صرف زنانیاں دے گھڑی ادب وچ ای نہیں سگوں مرد شاعراں تے

ادبیاں کول وی اے۔ پنجابی شعری ادب وچ ایس پکھوں احمد راہی (1923ء-2002ء) داناں ڈھیر اچیرا اے۔ احمد راہی دیاں پنجابی نظماں دا پراگا ”ترنجن“ پہلی وار 1952ء وچ چھاپے چڑھیا، جس وچ شامل نظماں راہی تائیشی شعور دی عکاسی ہوندی اے۔ نظماں وچ زنانی دی مظلومیت دا مابعد نوآبادیاتی سیاق واضح اے۔ ”ترنجن“ دیاں نظماں نوں دو حصیاں وچ ونڈیا گیا اے۔ پہلے حصے وچ شامل نظماں الہڑٹیار دی مڈھلی جوانی دیاں پریتاں، سدھراں تے جذبیایاں دیاں ترجمان نیں۔ حصے دا خود وضاحتی سرنامہ ایس طرح درج اے:

جو پانی آج پتوں لنگھدا اوہ نہ اوند اُبھلے

بیڑی دا بُور، ترنجن دیاں کڑیاں فیر نہ بیٹھن رل کے (4)

”ترنجن“ دیدو جے حصے نوں ”ڈاروں وچھڑی کونج گراوے، ترنجنناں چہ گون والیو“ دا عنوان اے جس وچ شامل نظماں 1947ء دی ہجرت تے فساداں ویلے ظلم زیادتی دا شکار بنن والیاں زنانیاں دے کرب تیزیت دا الم ناک اظہار اے۔ غلام حسین ساجد موجب:

”ترنجن، ایک نوحہ ہے، جسے آنسوؤں کی سیاہی سے رقم کیا گیا ہے اور یہ

کتاب آزادی کی اس بھاری قیمت کا ٹھیک ٹھاک تخمینہ لگاتی ہے جسے ادا

کرنے کے بعد ہم نے اپنے نفس سے چھٹکارا پایا ہے“۔ (5)

احمد راہی دیاں نظماں جاگیر دار نہ نظام دے پٹھ ہون والی مخصوص صورت حال دا نظار اپیش کر دیاں نیں۔ ایس حال وچ دو جیاں لفظاں وچ ”جاگیر دار نہ سماج“ آکھیا جاندا اے بکھر جاگیر دار نہ نظام دے زیر اثر مڈھلیاں منزلاں طے کر دا اے۔ برصغیر وچ جاگیر دار نہ نظام قدیم دور توں رائج اے جس نوں برطانوی نوآبادکاراں مخصوص نوآبادیاتی حکمت عملی پٹھ نواں روپ دتا۔ انگریز نوآبادیاتی اجارے توں پہلے ہندوستانی جاگیر دار نہ نظام وچ جاگیر دار نوں مالکانہ حقوق تے ڈھیر اختیار حاصل نہیں۔ ڈاکٹر مبارک علی لکھدے نیں:

”ہندوستان کا نظام جاگیر داری یورپ کے فیوڈل ازم سے مختلف تھا۔

یہاں پر جاگیر دار یا زمیندار کے زمین پر مالکانہ حقوق نہیں ہوتے تھے، انھیں

حکومت کی جانب سے ریونیو وصول کرنا کا حق تھا۔ خود حکمران بھی زمین کا مالک نہیں ہوا کرتا تھا۔۔۔ ہندوستان میں زمین گاؤں کی برادری کی ملکیت ہوتی تھی۔ چونکہ حکمران زمین کا مالک نہیں ہوتا تھا اس لیے وہ کسی عہدے دار کو اس کے مالکانہ حقوق بھی نہیں دے سکتا تھا۔ وہ صرف جاگیردار کو ریونیو کی وصولی کا حق دیتا تھا۔“ (6)

ہندوستانی تے یورپی جاگیرداری نظام دو واڈ واڈ صورتاں وچ اُسرے۔ مغلیہ دور وچ منصب داروں ملک دے کیسوی حصے وچ جاگیر دتی جاسکدی سی۔ جے جاگیردار اوس علاقے وچ اثر رسوخ قائم نہ کر سکے، اوس داتن یاں چار سال بعد بدلا کر دتا جاندا سی۔ برطانوی نوآبادیات پٹھ ہندوستان وچ نواں جاگیردارانہ نظام وجود وچ آیا۔ برطانوی فیوڈل ازم نوں مکھ مڈھ رکھیاں جاگیرداراں نوں موروثی طور تیز میناں الاٹ (Allot) کر کے مستقل جاگیردار طبقہ جنیا۔ انگریزاں نے 1857ء دی جنگ آزادی مگروں اپنے وفاداراں تیسہولت کاراں نوں جاگیراں عطا کیتیاں۔ ایس طرحاں وفاداری پاروں جاگیردار بنائے گئے۔ پنجاب دی صورت حال برصغیر دید و جیاں علاقیاں کولوں اڈ نہیں سی۔ انگریزاں اپنے وفاداراں نوں جاگیراں دے مالکانہ حقوق دے کے اوہناں نوں مزید مضبوط کیتاں جے اوہناں راہیں رعیت نوں اطاعت گزار بنا کے رکھیا۔ طاقت تے اقتدار کسیاں طبقے نوں لہجے جاتے تاں ایس طبقاتی تفریق وجہوں کئی سماجی تے معاشرتی خرابیاں جنم لیندیاں نیں۔ ایس طرحاں مقتدر طبقہ پٹھلے طبقے دا استحصال کرنا اپنا حق سمجھدا اے۔ جاگیردارانہ نظام پٹھ سماج دے منفی پگھ بارے عارف عبد المتین لکھدے نیں:

”انگریزاں کولوں جیہڑا سماجی ڈھانچہ سانوں ورثے دے طور تے ملایا اوہ جاگیردارانہ سی تے حالی تائیں ساڈی سوسائٹی بنیادی طور تے جاگیردارانہ اے۔۔۔ جاگیردار صرف کساناں نوں ای اپنی کھواکھوئی دا شکار نہیں بناندے سگوں اوہناں دیاں عورتاں نوں وی اپنے جبردی چکی وچ پیس دے نیں تے فیر سماج نوں اوہ معاشری فلسفہ دیندے نیں جیہڑا عورتاں

توں اک اجیہی مخلوق دے طور تے پیش کردا اے جیہڑا بے وس اے،
 جیہدے کوئی حقوق نہیں تے جس دی حیثیت اوس کھڈونے ورگی اے
 جیہدے نال مرد اپنی مرضی مطابق کھیڈ دا اے تے جدوں چاہندا اے تہجے
 سٹ کے توڑ دیندا اے۔ (7)

ہندوستان وچ انگریزاں دے گھڑے جاگیردارانہ نظام نوں ”نواآبادیاتی جاگیردارانہ نظام“ وی آکھیا جاندا
 اے۔ نظام اجیہا کلچر تشکیل دیندا اے جیہڑا ہر لحاظ نال مرد اساس سماج دے اچارن تے تحفظ داکارن اے۔ سماج وچ
 مردنوں مرکزیت حاصل اے جد کہ زنانی حاشیے دسدی اے۔ احمد راہی دیاں پنجابی نظماں وچ اچھے سماج دی زنانی
 نوں موضوع بنایا گیا جیہڑی نواآبادیاتی جاگیردارانہ نظام ہتھوں ظلم زیادتی دا شکار اے۔ جاگیردارانہ نظام وچ زنانی دا
 استحصال صرف جاگیردار طبقہ ای نہیں کرداسگوں ایس طبقے دے اثر پٹھ سماج دی سوچ ہوندی اے۔ طبقاتی تفریق
 دراصل جاگیردارانہ نظام دی اساس اے جس وچ انسانی وجود دی حرمت دا تصور پٹھلے طبقے لئی پیش نہیں کیتا گیا۔
 حاکم دی سوچ محکوم نوں متاثر کردی ایتے اثر و نفوذ دے عمل پاروں مخصوص رویے تے رجحان دا سماج بن دا اے۔
 سماج دی لوکائی نوں جدوں موقع ملدا تاں اوہ انسانی وجود دی پائی دیاں دھجیاں اڈان دی ٹھان لیندا اے، ایس
 دوران سارا نزلہ زنانی اُتے ای ڈگدا اے۔ 1947ء دے فساداں وچ جاگیردارانہ فکرنوں کھل کے کھیڈن دا موقع لبھا
 تے انسانی نظراں وچ رشتیاں دی پوتر تاتے تقدس دا تصور باقی نہ رہیا۔ زنانی گوشت پوست دا اجیہا پیکر بن کے رہ گئی
 جس نوں نفسانی خواہشاں لئی ورتن دا ہر کسے نوں حق مل گیا۔ زنانی دی مظلومیت انتہا نوں اپڑ گئی۔ احمد راہی نے درد
 ناک صورت حال دی عکاسی نظم ”ترنجن“ وچ ایس طرحاں کیتی:

”کیویں کتیاں کیویں تھماں درداں والیے مائے/ آج ترنجنیں پھوڑیاں
 وچھیاں/ چوڑے دے چھکارے/ لٹ کے لے گئے وںجارے/ ہاواں
 دے لنبونی مائے/ آج کوارے ہاسے/ جاواں کیہڑے پاسے/ آگے، تچھے،
 سچے، گھبے/ یاں کیدو، یاں کیہڑے/ جنھاں نے لکھاں ہیراں لٹیاں/ لکھاں

راہجھے ساڑے/کنوں سناواں ہاڑے“۔ (8)

احمد راہی نے نظم وچ اوہناں کنواریاں دا کرب بیان کیتا جیہناں دے ویاہے جان دیاں سدھراں، حسرتاں وچ بدل گئیاں، جیہناں دیاں معصوم خواہشاں دا خون اوہناں لوکاں ہتھوں ہو یا جیہناں سراں اُتے ہوس ناکی تے حیوانیت سی۔ احمد راہی 1947ء وچ امرتسر توں ہجرت کر کے لاہور آئے۔ اوہ نہ صرف ہجرت دے تجربے چوں لنگھے سگوں اوہناں نے فساداں دا بذاتِ خود مشاہدہ کیتا۔ اوہناں دیاں پنجابی نظماں دے مجموعے ”ترنجن“ وچ پنجابی ثقافت توں اڈ تقسیم دوران پیش آن والے واقعاں نوں ہیر، صاحبان تے سؤنی دیاں تشبیہاں تے استعاریاں راہیں پیش کیتا۔

”ترنجن“ دیاں زیادہ تر نظماں ہندوستان دی تقسیم ویلے ہون والیاں ہلاکتاں تے معصوماں نال ہون والے وحشیانہ ظلم اُتے سوگ دا اظہار یہ نیں۔ تقسیم تے ہجرت دوران ہزاراں زنانیاں دے سہاگ اُجڑ گئے، لگھاں معصوم بالاں تے زنانیاں نوں ہوس دا نشانہ بنایا گیا۔ زنانیاں نے آبرو بچان خاطر اپنیاں حیاتیاں کھوواں دی نذر کیتیاں۔ تقسیم ویلے ہون والے سانچے اندوہ ناک نیں تاریخ دیور قیاج وی اوہناں تے مرثیہ پڑھدے نیں۔ معاشرے وچ زنانی دی عزت، غیرت تے وقار دی علامت سمجھی جاندی، جدگل بدلے یا انتقام دی ہوئے تے زنانی نشانہ بنی۔ زنانیاں نال ہون والے بہیمانہ سلوک اُتے تخلیقی ردِ عمل دا کارن وی ایہوسی کیوں جے زنانی معاشرے دا حساس پہلو اے۔ معروف فیمنسٹ (Feminist) ڈاکٹر طاہرہ کاظمی دا خیال اے کہ تقسیم ویلے زنانیاں نوں خاص طور تے نشانہ بناون دے اسباب تے عوامل عزت تے غیرت نال تعلق رکھدے نیں:

”ایک ہی زمین کے باسیوں اور ایک ہی دھرتی سے جنم لینے والوں نے جب ایک دوسرے کو زک پہنچانیکا سوچا، تو سوچ بھی ایک جیسی نکلی کہ ضرب کاری تب ہی ہوگی جب نام نہاد عزت اور غیرت کا پرستار، اس غیرت کو دشمن کے ہاتھوں روندے جانے پر رہ رہ کے تڑپ اٹھے گا۔ چونکہ خمیر ایک ہی مٹی سے اٹھا تھا، سو لکیر کے آر پار کھڑے ہونے والوں کی عزت و غیرت

کا اناشہ گھر میں بندھی بے زبان مخلوق کے دامن سے لپٹا ہوا تھا۔ سو، اسی ملکیت کو مسخ کرنے، کچلنے، مسلنے، روندنے، اور حاملہ کرنے کے فیصلے سے ایک اپنے ہی جیسے غیرت مند کو مزہ چکھانیکا فیصلہ کیا گیا۔“ (9)

احمد راہی نے تقسیم ویلے دے فساداں وچ زیادتی دا نشانہ بنن والیاں زنانیاں دا بڑے دکھ نال نوحہ کیتا اے۔ اوہناں دیتا نیشی شعور دی بھرپور عکاسی اے۔ احمد سلیم، تقسیم ہند دے فسادات دے تناظر وچ احمد راہی دے تخلیقی اوصاف بارے تبصرہ کر دیاں لکھدے نیں:

”اس نے پنجابی ادب کی کلاسیکی روایت کو چھوٹے بغیر فسادات کے تجربے کو ایک نیا طرزِ اظہار دیا۔ نیا اس مفہوم میں کہ جن لوک دُھنوں اور گیتوں کو اس نے انسانی غارت گری کے موضوع کے لیے استعمال کیا انھیں اس مفہوم میں پہلے استعمال نہیں کیا گیا تھا۔ راہی نے چھوٹے کینوس پر بڑا تجربہ کیا اور بلاشبہ کامیاب تجربہ کیا۔“ (10)

احمد راہی دی نظم ”بوہے کھلے رکھیں“ ہجرت دوران مایو نالوں وچھڑی کڑی دی فریاد اے جیڑی ایس امید تے جی رہی سی کہ اک نہ اک دن اپنے گھر والیاں نوں ضرور ملے گی۔ اوہ اپنے جاگیر دارانہ سماج نوں چنگی طرح جاندی تیسجدی ایتجھے اوس دی واپسی دیاں راہواں بندوی ہوسکدیاں نیں۔ اوہناں نوں خبر سی کہ معاشرہ اجیہیاں زنانیاں نوں قبول نہیں کردا، بھاویں اوہ بے قصور ای کیوں نہ ہوں۔

جاگیر دارانہ معاشرے دی سفاکی دا ایہ عالم سی کہ کجھ اغوا کیتیاں زنانیاں جدوں لہھیاں تاں اوہناں نوں اوہناں دے گھر والیاں قبول کرن توں انکار کردتا کہ عصمت دریدہ زنانیاں پاروں اوہ لوکاں نال نظراں کس طرح ملان گے۔ جاگیر دارانہ معاشرے وچ اجیہیاں زنانیاں نوں پاک دس نہ جانیا گیا۔ اوہناں دے وجود نوں ننگ تے عار دا کارن سمجھیا گیا۔ احمد راہی دی نظم ”تیرے بُوہے آئیاں“ مظلوم تے بے آسرا کڑی دی فریاد اے جیڑی بے قصور ہون دے باوجود معاشرے دی کھوہلی غیرت تے ریتاں رواجاں پاروں نفرت دے قابل سمجھی گئی۔

احمد راہی نے لکھاں زنانیں دے جذبات تے احساساں دی ترجمانی کیتی اے جیہناں نوں سماج ولوں جاگیردارانہ قدراں دی پاسداری کردیاں بے گناہی دی سزا ملی۔ مایودال جیہیاں دھیاں نوں قبول کرن توں انکاری ہونا جاگیردارانہ سماج وچ حیاتی گزارن پاروں تے جاگیردارانہ قدراں توں مرعوب ہوون پاروں اے۔ ایس لئی جھوٹی شان اُتے شفقت تے ممتا قربان کردے نیں۔ مظلوم دھیاں اُتے پیو دے گھر دے بوہے بند کر کے اوہناں نوں دوبارہ ظالم سماج دے رحم کرم تے چھڈ دینا۔ نظم ”بُوہے ہو گئے بھیرے“ وی ایسے تناظر وچ اے دھی دا اپنے مایو نال شکوہ اے کہ پہلے اوہنوں کلاتے بے آسرا چھڈ کے پر لیکن ہُن اوہنوں اپنا لئی تیار نہیں اوس واسطے گھر دے بوہے بند کردتے۔

تقسیم ویلے ہون والے فساداں وچ متاثرہ زنانیاں پٹھلے طبقے نال تعلق رکھدیاں سن۔ وحشت دا نشانہ صرف عام یاں مزارعیاں تیکمیاں دیاں دھیاں بھیناں ای بنیاں جد کہ جاگیردار تے اشراف اوس حیوانیت توں محفوظ رہے۔ تقسیم ہند دے نتیجے وچ ہون والی ہجرت تے فساداں دوران ظلم تے بربریت دا شکار بنن والی زنانی بالآخر جاگیردارانہ نظام دی پیدا کردہ قدراں، ریتاں تے جھوٹی غیرت دے ہتھ چڑھ گئی۔ جاگیردارانہ سماج وچ عزت تے غیرت دے معیار اپنے اے فرسودہ تے غلط نیں جتنا جاگیردارانہ نظام غلط اے، جس دی چھتر چھاویں معیار بندے نیں۔ جاگیردارانہ نظام، نوآبادیات دی باقیات اے جس آزادی توں بعد وی پٹھلے طبقے نوں آزادی نہیں ہون دتا۔ دنیا اُتے جدید نوآبادیاتی نظام (Colonialism-Neo) داراج اے جس وچ سامراجی طاقتاں نوں اپنے محکوم مملکاں دیاں سرحدیں وچ وڈے قابض ہون دی لوڑ نہیں رہی۔ اجارہ داری دے قیام تے دوام دا فریضہ سرمایہ دارانہ نظام ادا کر رہیا اے جس دی معاونت لئی سابق استعماری نظام پٹھ جاگیرداراں تے صنعت کاراں دی صورت نوآبادیاتی نمائندے (Colonial Agents) آج وی بھرپور کردار ادا کر رہے نیں۔ جاگیرداری نظام دی شکل وچ نوآبادیات دا تسلسل برقرار اے جس وچ پٹھلے طبقے دا استحصال اڈواڈ صورتاں وچ اے، استحصال وچ زیادہ تر زنانی اے متاثر ہون دی آئی اے۔ احمد راہی نے جیہی زنانی دی مظلومیت تے وچا رگی دی تصویر کشی اپنیاں پنجابی نظاماں راہیں کیتی اے۔ مجموعی طور تے احمد راہی دی شاعری وچ مرد حاکم تے زنانی محکوم دکھائی دیندی اے۔ مرد حاکم اے

ایس لئی اوہنوں مَن مرضی کرن دا حق اے جد کہ زنانی محکوم ہوں پاروں نہ صرف مرد دی مرضی دی غلام اے، سگوں اوہ
مرد دا جہر تے استحصال سہن تیوی مجبور اے۔

حوالے

- 1- Edgar F. Borgatta, Rhonda J. V. Montgomery (Editors), Gender and Religion, Encyclopedia of Sociology, Vol:1, New York: Macmillan Reference USA, 2nd Edition, 2000, P.556
2. KamlaBhasin, Nighat Saeed Khan, Some Questions on Feminism and Its Relevance in South Asia, New Delhi: Kali for Women, 1986, P. 2
- 3- Young, Robert J.C, Postcolonialism:A Very Short Introduction. NewYork: Oxford University Press, 2003, P. 116
- 4- احمد راہی، ترجمان، لاہور: الجدید پبلشرز، اشاعت سوم، 1954ء، ص، 17
- 5- غلام حسین ساجد، تائید، لاہور: اورینٹ پبلشرز، 1996ء، ص، 48
- 6- مبارک علی، ڈاکٹر، جاگیر داری، لاہور: تاریخ پہلی کیشنز، اشاعت پنجم، 2016ء، ص، 63
- 7- عارف عبد المتین، پرکھ پڑچول، لاہور: جدید ناشرین، 1979ء، ص، 228
- 8- احمد راہی، ترجمان، ص، 103، 104
- 9- طاہرہ کاظمی، ڈاکٹر، آبروریزی: تقسیم کے فسادات میں فحاشی کی تلاش (مضمون)، آن لائن میگزین ”ہم سب“، (ایڈیٹر: وجاہت مسعود)، اشاعت: 11 اپریل 2021ء، ویب لنک: <https://www.humsub.com.pk/275-kazmi-tahira/387247/>
- 10- احمد سلیم، جدید پنجابی ادب، ایک سوالیہ نشان، کراچی: رکتاب، 1986ء، ص، 31